

Drogy a společnost, přednáška 9:

Teoretická vysvětlení užívání drog a závislosti

Mgr. Jan Morávek, Ph.D.

Institut sociologických studií FSV UK Praha

Praha 20. 11. 2013

Východiska

- Existuje široká škála teorií o příčinách a mechanismech užívání drog a drogové závislosti.
- Studium užívání drog a drogových závislostí je multidisciplinární.

Hlavní poselství přednášky

- Věda je kumulativní a kolektivní úsilí – různé teorie se tedy navzájem doplňují
- Různé teorie o příčinách a mechanismech užívání drog a drogové závislosti jsou jednou z determinantů opatření drogové politiky, postojů veřejnosti k užívání drog, ale i smýšlení uživatelů o sobě samých.

Osnova přednášky

- Teorie přirozenosti
- Biologické teorie (neurochemické, biogenetické)
- Psychologické teorie – osobnosti, behaviorální, kognitivně behaviorální
- Sociologické teorie – sociální proces, sociální struktura, societální reakce, konflikt
- Adiktologie: bio-psycho-sociálně-spirituální model

Teorie přirozenosti

- Predispozice k užívání drog a závislosti jsou nedílnou součástí lidské přirozenosti
- Touha po změnách vědomí je univerzální
- Podlehnutí této touze bývá hodnoceno buď jako normální jev, nebo jako morální selhání

„Obecná potřeba lidí osvobodit se od svazujících možností pozemského bytí bývá ukojena zážitky s pozměněnými stavy vědomí.“ (Rudgley 1996)

Teorie přirozenosti

„Je tomu více než 15 000 let, co se člověk usadil a začal vytvářet civilizace. Ty první v zemi moruší a konopí, Číně, či v zemi lidu konopí, Bangladéši a Indii.

Kanabinoidní receptory hustě rozmístěné v jeho těle mu pomáhaly s adaptací, vzniklo první písmo a první velcí myslitelé sepisující základy naší moudrosti. V Číně testuje bájný císař a božský zemědělec stovky bylin a vytváří první lékopis, zároveň učí své „děti“ pěstovat patero bylin, konopí mezi nimi, prý proto, aby omezil zabíjení zvířat...“

(Michal Ruman, časopis Legalizace, 10. 11. 2010)

Teorie přirozenosti

Klady

- intuitivně přitažlivé

Zápory

- nemohou být ověřeny empiricky ani falsifikovány
- nevysvětlují rozdíly mezi jednotlivci ani kulturami

Biologické teorie

- Vznikly v 19. století jako reakce na moralizující teorie přirozenosti
- Klasický model nemoci: závislost se šíří jako nakažlivá choroba, drogy jako toxiny ničí tělo a podlamují schopnost kontroly jednání (*Anonymní alkoholici*)

Biologické teorie

Moderní verze:

- Neurochemické faktory závislosti
- Biogenetické faktory závislosti

Biologické teorie

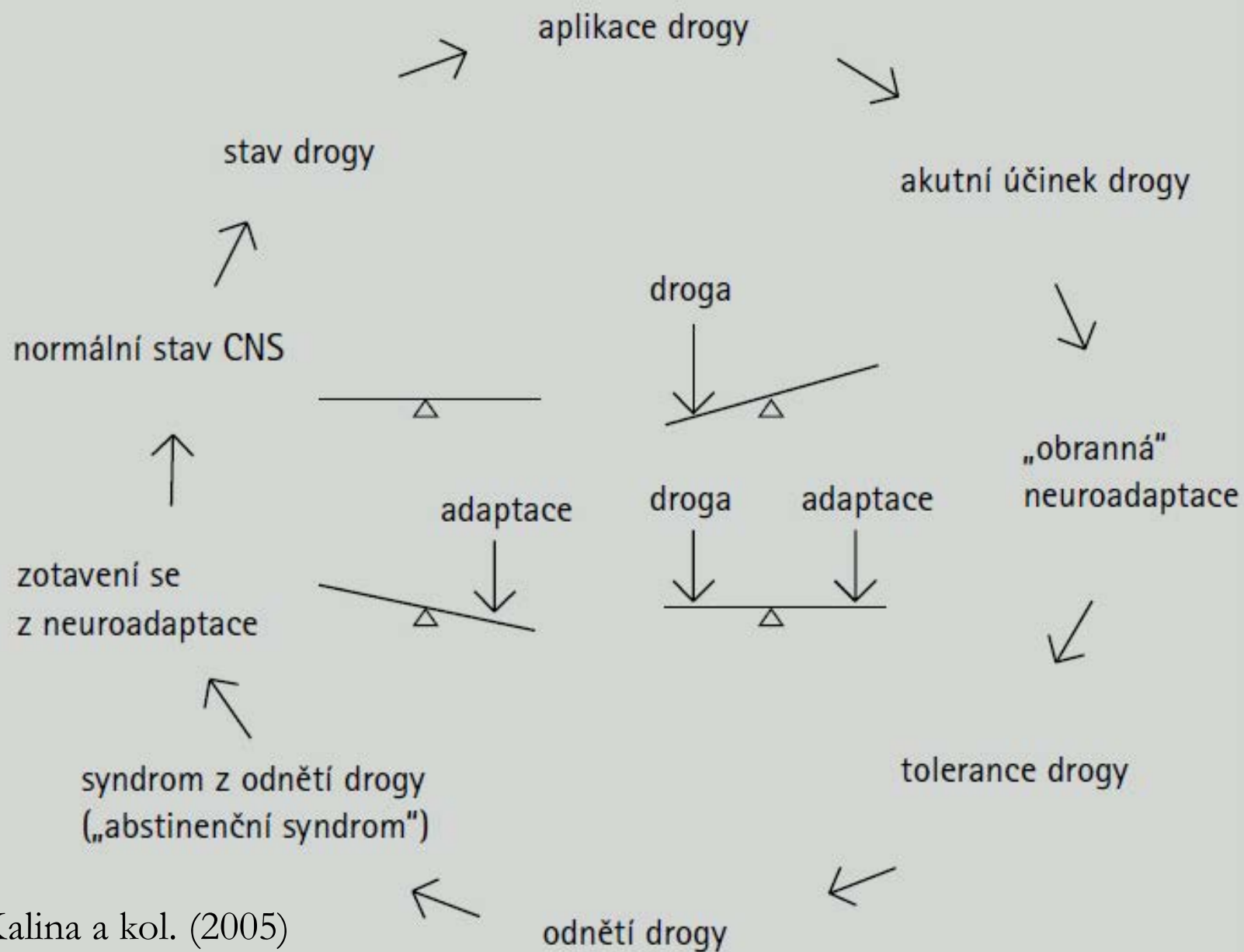
- Neurochemické teorie identifikují zdroj závislosti v neurotransmisi
- Neurotransmise = „mechanismus, kterým jsou vysílány signály nebo impulzy z jedné nervové buňky (neuronu) do jiné“

Biologické teorie

Různé drogy působí na různé neurotransmitery:

	Alkohol	Nikotin	Kofein	THC	Antidepresiva	MDMA	Pervitin	Kokain	LSD	Opiáty	Methylfenidát
Endorfiny										✓	
Dopamin	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓		✓
Noradrenalin		✓	✓					✓			✓
Serotonin					✓	✓			✓		
GABA	✓										
Acetylcholin		✓									
Anandamit				✓							

Obr. 1: Mechanismus vzniku závislosti

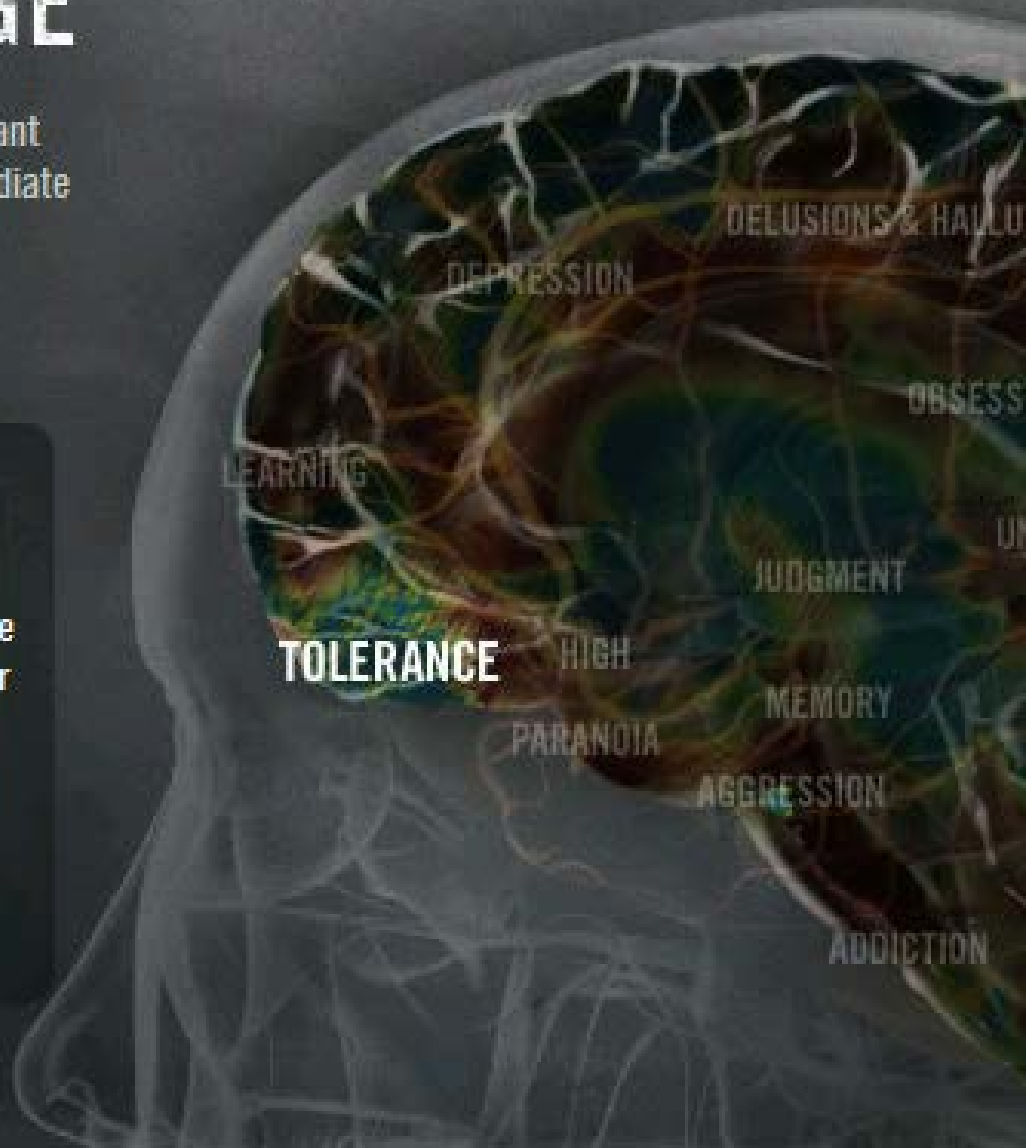

BRAIN DAMAGE

Methamphetamine can cause significant changes to the brain. Some are immediate and some happen over time.

ROLLOVER THE BRAIN TO SEE >>>

The brain quickly builds up a tolerance to methamphetamine, setting up the cycle of dependence where users need the drug in order to feel pleasure, or simply to overcome the "crash." Over time, Meth causes anhedonia, the inability to experience pleasure.

Biologické teorie

Biogenetické teorie

- někteří jedinci se rodí s genetickou predispozicí k užívání drog a závislosti
- zabývají se alkoholem, jen zřídka jinými drogami
- mechanismus zůstává neznámý: metabolický, neurochemický, psychologický?

Psychologické teorie

- které individuální zkušenosti činí člověka náchylnějším k užívání drog nebo závislosti?
- psychoanalytické, osobnosti, behaviorální, kognitivně-behaviorální

Psychologické teorie

Teorie osobnosti:

- Klasické: jak souvisí závislost s antisociální poruchou osobnosti? „adiktivní osobnost“
- Moderní: které osobnostní charakteristiky souvisejí se závislostí? nízké sebevědomí, nedůvěřivost, vyhledávání vzrušení, nekonvenčnost
- Jsou tato vysvětlení tautologická?

Psychologické teorie

Behaviorální vysvětlení

- Operantní podmiňování (*učení úspěchem*)
nápodobou významných druhých
- Zpevňování (odměna): euforie, syndrom
odnětí, analgesie, primární/sekundární,
negativní

Psychologické teorie

Kognitivně-behaviorální vysvětlení

- bažení po droze – naučená automatická reakce limbického systému na nepohodu (nuda, samota, zlost, stres, únava...)
- kognitivní zpracování bažení – prefrontální kůra nám umožňuje se rozhodnout, zda bažení vyhovíme, nebo nevyhovíme
- Marlattův model relapsu

Sociologické teorie

```
graph TD; A[Sociologické teorie] --> B[Sociální proces]; A --> C[Sociální struktura]; A --> D[Societální reakce]; B --> E[Sociální učení]; B --> F[Sociální kontrola]; C --> G[Strukturální napětí]; C --> H[Kulturní deviace]; D --> I[Nálepkování]; D --> J[Konflikt];
```

A hierarchical diagram showing the classification of sociological theories. The root node is 'Sociologické teorie', which branches into three main categories: 'Sociální proces', 'Sociální struktura', and 'Societální reakce'. 'Sociální proces' further branches into 'Sociální učení' and 'Sociální kontrola'. 'Sociální struktura' branches into 'Strukturální napětí' and 'Kulturní deviace'. 'Societální reakce' branches into 'Nálepkování' and 'Konflikt'.

Sociální
proces

Sociální
učení

Sociální
kontrola

Sociální
struktura

Strukturální
napětí

Kulturní
deviace

Societální
reakce

Nálep-
kování

Kon-
flikt

Teorie sociálního učení

Lidé se zločinci ani uživateli drog nerodí, nýbrž se těmto druhům chování učí

Difereciální asociace – jednotlivci se socializují do užívání drog tím, že se sdružují s osobami, které toto jednání pozitivně oceňují

Diferenciální zpevňování – nápodoba jednání členů skupiny nám přináší odměnu v podobě přijetí (pozitivní sankce)

Teorie sociálního učení

Howard Becker – začínající uživatelé marihuany se učí od zkušenějších rozpoznávat pozitivní účinky drogy a hodnotit je pozitivně

Teorie sociální kontroly

Hirschiho teorie sociálního pouta

Náklonnost	Emocionální pouta s druhými, kteří představují konvenční hodnoty a autoritu
Závazky	Investice času, úsilí a dalších zdrojů do konvenčních aktivit, které by byly v důsledku užívání drog ztraceny
Angažovanost	Je-li rozvrh zaplněn konvenčními aktivitami, nezbývá tolik času na drogy
Přesvědčení	Kognitivní stvrzování konvenčních hodnot a morálky

Teorie sociální struktury

Vysvětlují, proč některé kategorie lidí vykazují užívání drog a závislost častěji než jiné

Teorie sociální struktury

Klasické: teorie strukturálního
napětí (anomie, diferenciální
příležitosti)

Problémový uživatel heroinu jako
„dvojitý loser“?

Teorie sociální struktury

Teorie kulturní deviace

- Chicagská škola
- Teorie subkultury

Teorie sociální struktury

Integrovaná strukturální teorie – tři faktory závislosti:

- přístup k drogám
- odpoutání od norem zakazujících užívání drog
- rolové napětí nebo rolová deprivace

Teorie sociální reakce

Paradigmatický převrat v sociologické teorii: namísto otázky „*proč lidé jednají deviantně*“ se zaměřují na otázky

- „*proč jsou některá jednání označena za deviantní,*“
- „*proč jsou někteří jednotlivci označeni za devianty*“ a
- „*jaké jsou důsledky této nálepky*“

Teorie sociální reakce

Proč jsou některá jednání označena za deviantní?

- Morální podnikatelé
- Morální panika

Teorie sociální reakce

Proč jsou někteří jednotlivci označeni za devianty?

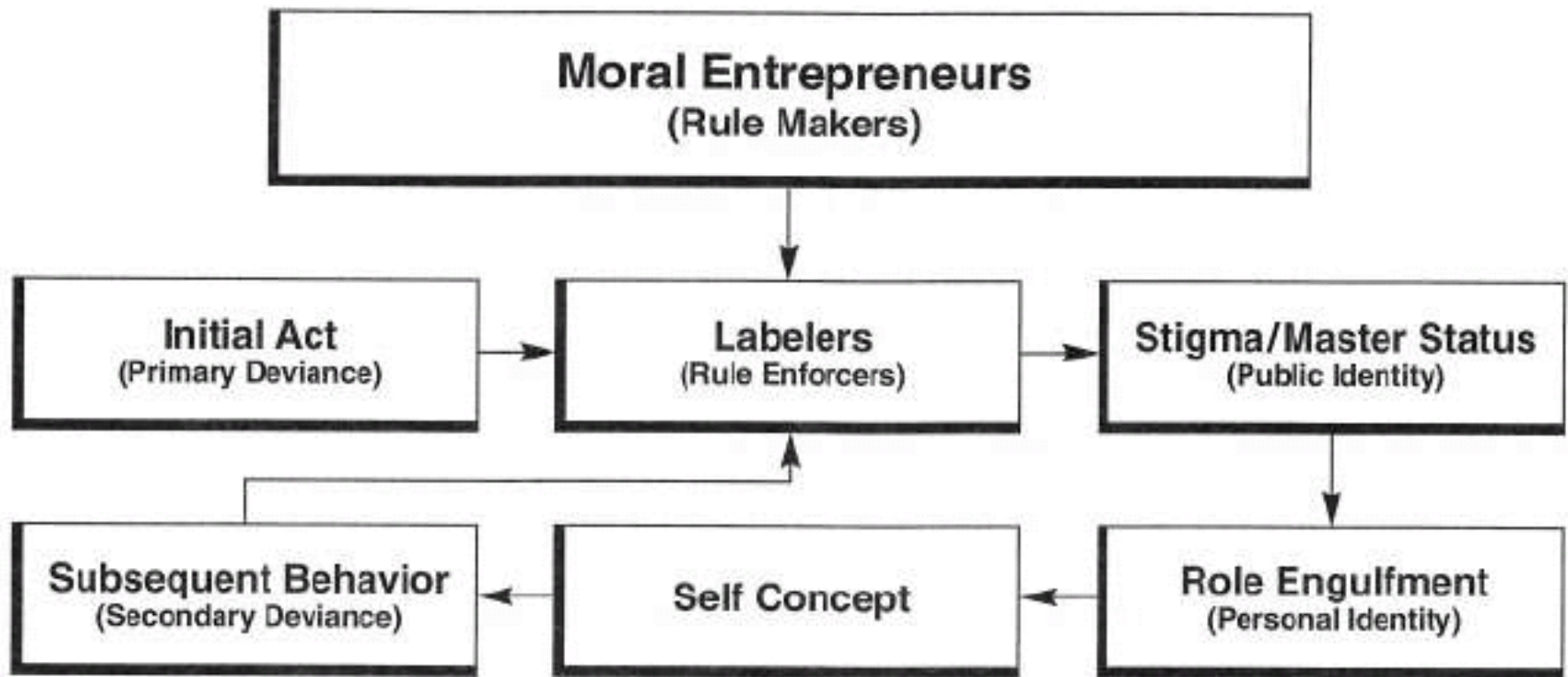
- obětní beránek
- snadný terč (osoby s viditelnou deviací ,
chudí, menšiny)

Teorie sociální reakce

Jaké jsou důsledky této nálepky?

- Goffman – stigma
- Becker – hlavní status
- Lemert – sekundární deviace

Teorie sociální reakce

Legenda: *Master Status* = hlavní status, *Role Engulfment* = převládnutí role, *Self Concept* = sebepojetí. Zdroj: Faupel a kol. 2004

Teorie konfliktu

- Nedostatečné ekonomické příležitosti
- Bezmoc a odcizení
- Ničení rodin a komunit

Příklad: Philippe Bourgois, *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*

Bio-psycho-sociálně-spirituální model

- Navrhovaná eklektická teorie v nově se etablujícím multidisciplinárním poli adiktologie
- Chceme-li předcházet závislostem a léčit závislé, musíme se zaměřit na faktory biologické, psychologické, sociální i duchovní

Použitá literatura

- Bourgois, P. 2002. *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Faupel, C. E. 2001. *Theories of Drug Use*. Prezentace. Dostupné online na <http://www.auburn.edu/~faupece/CR501/cr501ppt.htm>
- Faupel, C. E., Horowitz, A. M. a Weaver, G. 2004. *The Sociology of American Drug Use*. New York: McGraw-Hill.
- Kalina, K. a kol. 2003. *Drogy a drogové závislosti 1: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné online: http://www.drogy-info.cz/pdf/drogy_a_drog_zavislosti_dil1.pdf (8.12.11)
- Rudgley, R. 1996. *Kulturní alchymie: Omamné látky v dějinách a kultuře*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Veselý, A., Nekola, M., Spilková, J. a Lustigová, M. 2011. Environmental Factors as Determinants of Substance Use. In A. Veselý & D. Dzúrová (Eds.), *Substance Use in a Comparative Perspective: The Case of Bulgaria, Czechia, Croatia, Romania and Slovakia*. Praha: Karolinum.

Děkuji Vám za pozornost.

Mgr. Jan Morávek, Ph.D.

Institut sociologických studií FSV UK

jan.moravek [at] gmail.com

<http://www.jan-moravek.cz>

Web kurzu:

<http://nekola.webnode.cz/vyuka/drogy-a-spolecnost/>